

Girona recupera un quadre de Vicent Salvador Gómez (1637-1680)

Text > **ELARA PI**, historiadora de l'art
HANNÍBAL CLIMENT, arquitecte

>> Moisés i Aaron davant el faraó, oli sobre tela de Vicent Salvador Gómez.
(Foto: ARXIU DIOCESÀ DE GIRONA)

Amb motiu de la recent restauració i condicionament d'un dels àmbits del Seminari de Girona, s'ha recuperat un oli de grans dimensions (228 x 176 cm) per ser exhibit a les estances públiques de l'Arxiu; durant la intervenció ha sortit a la llum la signatura de l'autor, ennegrida sota la patina dels segles. L'obra, procedent de la col·lecció de mossèn Pere Valls (1848-1925),

llegada al Seminari de Girona, es considerava anònima fins que el trasllat i la neteja superficial han permès albirar-hi la signatura de l'autor: «Vicente Salvador Gómez fechit».

El quadre il·lustra el text de l'Èxode 7: Moisés i Aaron davant el faraó, llençant la vara que es converteix en una serp. La composició del quadre té dues escenes clarament diferenciades: a la banda dreta, els personatges que des-

criuen l'acció, i a l'esquerra, una perspectiva arquitectònica que hi dona profunditat.

Vicent Salvador Gómez (1637-1680) és un dels grans pintors valencians del segle XVII dels quals fins ara es tenien poques notícies, encara que hi ha obres seves al Museu del Prado (Madrid), al British Museum (Londres), al Museu Franz Mayer (Ciutat de Mèxic) i al Museu de Belles Arts de València. Per entendre la transcendència de Salvador Gómez, cal dir que ja l'esmenten els primers historiadors de l'art espanyol, com ara Antoni Ponç, Marc Antoni Orellana i Juan Agustín Cean Bermúdez, entre d'altres. El citen com un pintor espanyol eminent del segle XVII i descriuen algunes de les seves obres, malgrat que no en fan constar gaires dades biogràfiques. Una gran exposició sobre dibuixos valencians del segle XVII (duta a terme el 1994) va ser el punt de partida de la recerca històrica sobre Salvador Gómez, i actualment es coneixen moltes més dades de l'autor. L'obra localitzada a Girona en podria aportar més informació, i avui dia és l'única que se'n coneix a Catalunya.

Salvador Gómez va néixer a València l'any 1637, i va ser batejat el primer de maig del mateix any a l'església de Sant Martí de la ciutat. L'arxiu parroquial va ser destruït el 1936, però s'ha conservat una còpia de la seva fe de baptisme gràcies a un contracte de lloguer d'un habitatge i taller signat el 1677 pel pintor. Una altra incògnita de la seva biografia era que es declarava familiar del Sant Ofici de la Inquisició, i censor de pintures. Per això mateix

es va suposar que el pintor era de condició eclesiàstica. Tanmateix, recentment han aparegut les capitulacions matrimonials del pintor amb Serafina Agramunt, el 8 de febrer de 1672, quan ell tenia trenta-cinc anys. D'altra banda, ha sortit a la llum que el seu pare, Pere Salvador, també era pintor, i que va ser contractat per pintar fragments d'un retaule a Bocairent l'any 1645. El germà de l'artista, Lluçia, també és citat per Céan Bermúdez com a artista rellevant, i n'esmenta diverses obres en convents de València. No obstant tot això, el document que ha aportat més dades biogràfiques sobre la vida de Vicent Salvador Gómez ha estat la seva cartilla de dibuix.

Les cartilles de dibuix eren uns mètodes pràctics i teòrics per a l'ensenyament del dibuix artístic a partir de la còpia de models. Aquests reculls de làmines, generalment anatòmiques, mostraven fragments del cos i models sencers; no solien incorporar text, sinó que eren exclusivament una col·lecció de gravats per exercitar la còpia. La cartilla de Salvador Gómez, però, és única en molts aspectes, atès que cada làmina adjunta una explicació, i és la primera cartilla espanyola destinada a la formació d'artistes (a Itàlia i a França n'hi ha d'anteriors, però a la Península no). Com a singularitat, sabem que no es va arribar a imprimir. Algunes de les làmines autògrafes es conserven a la biblioteca del Palau Reial de Madrid, sense que s'arribessin a gravar les planxes per poder-les reproduir; per tant, són exemplars únics. Cada làmina s'acompanya d'un text explicatiu i reflexions personals de l'artista, en què es justifica la procedència de cada il·lustració, manllevant models d'altres pintors. Però el més interessant és la portada i la presentació de la cartilla, en la qual l'autor manifesta que té trenta-set anys quan l'escriu (1674), un fet corroborat per la partida de naixement de 1637. En la signatura del document, Salvador Gómez també es proclama acadèmic major de l'Acadèmia del Convent de Sant Domènec de València. Aquest fet demostra que abans dels moviments academicistes del segle XVIII ja hi havia escoles de dibuix i nobles arts d'iniciativa privada com aquesta. Molt probablement, la cartilla va ser elaborada per Salvador Gómez com a material didàctic

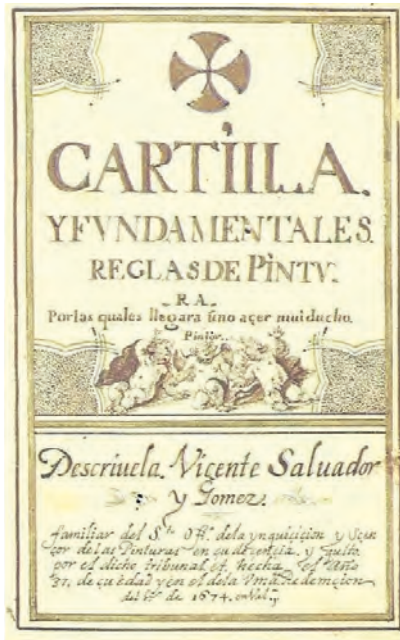

>> Expulsió dels mercaders del temple, oli sobre tela de Vicent Salvador Gómez.
(Foto: MUSEU DEL PRADO)

La cartilla de dibuix de Salvador Gómez és única en molts aspectes; cada làmina adjunta una explicació, i és la primera cartilla espanyola destinada a la formació d'artistes

per a l'ús de la institució, però com que no se'n van gravar les planxes, va tenir molt poca difusió fins que va ser redescoberta, tres segles més tard.

Un esdeveniment significatiu en la vida de Salvador Gómez que li va obrir nous horitzons com a artista va ser l'adquisició de tota la biblioteca i la

>> Cartilla de dibuix de Vicent Salvador Gómez, manuscrit original. (Foto: BIBLIOTECA DEL PALAU REIAL DE MADRID)

col·lecció de dibuixos i gravats de qui havia estat el seu mestre, Alonso Cano (1601-1667). Aquest fet va enriquir notablement els coneixements i el repertori iconogràfic de Salvador Gómez, fins al punt que gràcies a això va obtenir un cert avantatge respecte dels seus contemporanis.

A diferència d'avui dia, la professió de la pintura a la segona meitat del segle XVII estava més a prop de la composició que de la invenció o la interpretació de la realitat. Sobretot, en les representacions d'escenes mitològiques o religioses, el més important era no desviar-se dels models preestablerts. Per això no és estrany trobar el gravat d'un mestre reconegut que inspirés la composició del quadre. Aquest és el cas que ens ocupa: l'obra de Vicent Salvador Gómez localitzada a Girona representa Aaron davant el faraó i, com s'ha dit, té dues parts molt diferenciades: a l'esquerra del quadre hi ha una perspectiva arquitectònica de gust renaixentista (la vertadera especialitat de l'autor), i a la dreta, l'escena bíblica, amb una composició manllevada d'un gravat. Sabem que a la col·lecció de Cano hi havia un recull de làmines del grava-

L'autor va pintar la tela localitzada a Girona entre el 1673 i el 1680, any que es va morir, en plena maduresa

dor flamenc Cornelis Cort (1533-1578) i una de les làmines representa l'escena d'Aaron, que indubtablement el pintor utilitzà com a model, ja que la composició, l'actitud corporal a manera de *contrapposto* d'esquena del personatge principal, la posició del faraó i fins i tot els plects de la vestimenta són idèntics. Únicament fa un gir spectral del personatge, un recurs compositiu molt emprat. Així doncs, podem datar la tela localitzada a Girona després de la compra de la col·lecció de Cano, el 1673; per tant, forçosament l'autor la va pintar entre el 1673 i el 1680, any que es va morir, en plena maduresa.

L'obra va ser un dels quadres que llegà mossèn Pere Valls després de la seva mort (1925) al Seminari de Girona per fundar un museu. Aquesta col·lecció particular va ser un dels embrions del Museu Diocesà, que inicialment es va instal·lar a la Casa Carles. La col·lecció de Pere Valls i el seu museu particular a Olot han estat estudiats per Francesc Miralpeix i Gabriel Alcalde. Gràcies a això es pot resseguir l'origen del quadre. Pere Valls residí a Barcelona com a mossèn particular de dues cases nobles, i una era el domicili de Magdale-

na de Grau i Gras, al número 2 del carrer de la Canuda. Magdalena era una aristòcrata originària de València, on havia nascut el 1817. Mossèn Valls es traslladà a la seva residència de Barcelona el 1888 per assistir la senyora i ser-ne el guia espiritual fins a la seva mort. En el seu testament, Magdalena va instituir hereu de confiança mossèn Pere Valls, i el 1889 el va nomenar administrador de les seves propietats. Aquest fet va canviar la sort econòmica de mossèn Valls, que va poder comprar uns immobles a Olot, i es va iniciar en el col·leccionisme artístic. Quan Magdalena va morir, va llegar diverses obres al seu administrador, i aquestes van emprendre el camí de Barcelona cap a Olot, al Museu-Biblioteca Valls, que s'havia fundat feia poc (una col·lecció particular que mossèn Valls va guardar al seu domicili, al número 12 del carrer Superior o dels Sastres d'Olot, fins a la mort). Quan es va morir, mossèn Valls les va deixar al Seminari Diocesà de Girona.

L'encàrrec i la ubicació originals de l'obra eren desconeguts, ja que la majoria de les obres de Vicent Salvador Gómez estaven destinades a esglésies i convents. Céan Bermúdez, en el seu inventari del *Diccionario histórico de los más ilustres profesores de las Bellas*

>> Moisés i Aaron davant el faraó, gravat de Cornelis Cort.

Artes en España (1800), cita dotze esglésies i convents de València on hi havia obres de Salvador Gómez, i també esmenta que era l'alumne més avantatjat de Jeroni Jacint Espinosa (1600-1667). Amb catorze anys ja havia pintat diversos quadres per a la casa de Sant Ignasi de València, unes obres que li varen valdre nombrosos elogis i reconeixement, i que li proporcionaren alguns encàrrecs posteriors. Bermúdez també exposa que les obres de Salvador Gómez excel·leixen pel bon gust dels colors, la llibertat i la destresa: «Se distinguió en pintar perspectives, por lo que acostumbraba poner edificios en sus composiciones».

Però va ser Marc Antoni Orellana (1731-1813) qui en la seva obra *Biografía pictórica valentina, O vida de los pintores, arquitectos, escultores y grabadores valencianos* ens n'aclearix la ubicació original i descriu el quadre que ara trobem a Girona. Aquesta obra del gran historiador valencià del segle XVIII, com altres del seu catàleg, va ser publicada pòstumament. Els manuscrits amb diverses còpies restaren inèdits fins al 1930, en què el Ministeri d'Instrucció Pública i Belles Arts n'encarregà la publicació, sota la direcció de Xavier de Salas. Però nombrosos accidents en van retardar la sortida d'impresma fins al 1936, data que consta al colofó de l'obra. La guerra va destruir els magatzems de l'editorial on se'n guardaven els exemplars en venda. Posteriorment en va sortir una segona edició, de 1967, en la qual es pot llegir: «En la casa de Vergadá, calle del Mar, a las 4 esquinas de la de Bonayre, hay siete pinturas de dicho Vizente Salvador, alguna de las quales tiene escrito su nombre, y son todas grandes como de 6 y 8 apaysadas y ovadas, [...]. Quatro son de fábulas, y dos de historia Sagrada, a saber: a una quando Aarón hechó la vara en presencia de Faraón, Rey de Egipto, y se convirtió en serpiente. [...] Cuyas pinturas últimamente don Francisco Vergadá, hijo de Dn. Pascual Vergadá, las agregó al vínculo que posehía».

Gràcies a Orellana sabem que l'obra de Salvador Gómez que ara és a Girona, durant la segona meitat del segle XVIII era al palau dels Vergadà, situat al centre històric, a la cantonada del carrer del Mar amb el carrer de Bonaire. A cinquanta metres de la casa natal de sant Vicent Ferrer. Actualment no queda res del casal, la parcel·la està ocupada per

>> Comparativa del quadre de Vicent Salvador Gómez i el gravat de Cornelis Cort.

S'ha pogut resseguir la trajectòria del quadre des que Salvador Gómez el va pintar a València a finals del segle XVII fins avui dia a Girona, passant per Barcelona en el segle XIX i per Olot a principis del XX

un immoble de veïns de mitjan segle XX. No obstant això, Orellana esmenta que la tela formava part d'un cicle en el qual hi havia una altra imatge representant Josep a la presó, i quatre faules mitològiques indeterminades. Pel format rectangular amb les puntes arrodonides, eren part de l'ornamentació mural d'una estança del palau. Posteriorment es van retelar (doble tela) i se'n van rectificar les puntes amb una intervenció del segle XIX clarament visible encara ara. Molt possiblement va ser en el transcurs del trasllat a Barcelona, ja que Magdalena de Grau i Gras era descendent de la família Vergadà.

Ara bé, el testimoni d'Orellana és de quasi un segle més tard de la composició del pintor, però a pesar de les guerres esdevingudes entre 1670 i 1750, és poc probable que un cicle de pintures com l'esmentat canviés d'ubicació. Per la tipologia i la temàtica, és més probable que el lloc de destinació de les pintures fos un palau particular, en lloc d'una església o un convent. Per això no s'esmenta a l'inventari exhaus-

tiu d'obres de Vicent Salvador Gómez que va elaborar Céan Bermúdez al seu *Diccionario histórico...* sobre les obres esmentades en esglésies i convents de la ciutat de València.

Així doncs, s'ha pogut resseguir la trajectòria del quadre conservat al Seminari des que Salvador Gómez el va pintar a València a finals del segle XVII fins avui dia a Girona, passant per Barcelona en el segle XIX i per Olot a principis del XX. Amb tot, l'obra encara està poc estudiada, i caldria incorporar-la al catàleg de Salvador Gómez, ampliant-la i documentant-la com es mereix, ja que el segle XVII hispànic encara té molts noms a l'ombra. Els grans pintors de la cort dels Àustries menors són àmpliament divulgats, però hi va haver moltes regions que donaren grans talents a les arts, i que d'uns anys ençà s'han anat recuperant. Vicent Salvador Gómez ja fa temps que és plenament reconegut com a gran pintor, i ara tenim el goig de presentar una obra seva, fins ara desconeguda, a Girona.